

ВЗАЄМОДІЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Філіпенко Наталія Євгенівна - кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса, м. Харків, Україна)

УДК 343.9

Principalele direcții de desfășurare a interacțiunii dintre instituțiile criminalistice din Ucraina și alte entități care luptă împotriva criminalității au fost studiate în articol.

A fost evidențiată gama de probleme problematice care apar în timpul interacțiunii interdepartamentale în procesul de realizare a politicii de stat privind furnizarea criminalistică a activităților criminalistice. S-a pus accentul pe faptul că interacțiunea în domeniul prevenirii infracțiunilor poate fi realizată cu succes, rezolvând în același timp o serie de sarcini comune tuturor agenților de stat, inclusiv instituțiilor criminalistice. Astfel de sarcini includ: intensificarea activităților tuturor subiecților de interacțiune în domeniul activităților preventive; combinație de eforturi comune pentru a depăși dezunitatea și pentru a elimina duplicarea funcțiilor; asigurarea planificării și specificității măsurilor preventive.

S-a observat că activitatea preventivă a instituțiilor medico-legale este de natură interdisciplinară, deoarece măsurile pe care le aplică aparțin sferei politicii penale, procesuale penale și criminologice a statului.

S-a ajuns la concluzia că dezvoltarea și îmbunătățirea măsurilor de interacțiune ale instituțiilor medico-legale din Ucraina cu alte entități în timp ce implementează activități preventive este un proces complex, multifacetic și ciclic, a cărui implementare este posibilă în ceea ce privește munca orientată către obiective și de zi cu zi a ambelor angajații individuali ai instituțiilor menționate și comunitatea de experți în ansamblu.

Cuvinte cheie: interacțiune, forme de interacțiune, cooperare, subiecte de contracarare a criminalității, expert criminalist, coordonare, asigurare organizațională, management, activitate expertă.

В статье рассмотрены основные направления взаимодействия судебно-экспертных учреждений Украины с другими субъектами противодействия преступности.

Очерчен круг проблемных вопросов, возникающих в ходе межведомственного взаимодействия в процессе реализации государственной политики криминологического обеспечения судебно-экспертной деятельности. Акцентировано внимание на том, что взаимодействие в сфере профилактики уголовных правонарушений может успешно осуществляться в решении ряда задач, общих для всех государственных органов, в том числе и для судебно-экспертных учреждений. К таким задачам можно отнести: активизацию деятельности всех субъектов взаимодействия в сфере превентивной деятельности; объединение совместных усилий с целью преодоления разобщенности и устранение дублирования функций; обеспечение плановости и конкретности превентивных мер.

Отмечено, что превентивная деятельность судебно-экспертных учреждений носит межотраслевой характер, так как применяемые ими меры относятся к сфере уголовно-правовой, уголовно-процессуальной и криминологической политики государства.

Подведены итоги относительно того, что развитие и совершенствование мер взаимодействия судебно-экспертных учреждений Украины с другими субъектами при осуществлении превентивной деятельности – это сложный, многоаспектный и циклический процесс, реализация которого воз-

можна при умови цільової та щоденної роботи окремих працівників зазначених установ, так і експертного суспільства в цілому.

Ключові слова: взаємодія, форми взаємодії, співпраця, суб'єкти протидії злочинності, судовий експерт, координація, організаційне забезпечення, управління, експертна діяльність.

The main directions of carrying out the interaction between forensic institutions of Ukraine and other entities fighting against crime have been studied in the article.

The range of problematic issues that arise during interdepartmental interaction in the process of realizing the state policy on criminological provision of forensic activities has been outlined. The emphasis has been placed on the fact that interaction in the field of criminal offenses' prevention can be successfully carried out while solving a number of tasks common to all state agencies, including forensic institutions. Such tasks include: intensification of activities of all subjects of interaction in the field of preventive activities; combination of joint efforts to overcome disunity and to eliminate duplication of functions; ensuring the planning and specificity of preventive measures.

It has been noted that the preventive activity of forensic institutions is interdisciplinary in nature, because the measures they apply belong to the sphere of criminal, criminal procedural and criminological policy of the state.

It has been concluded that the development and improvement of interaction measures of forensic institutions of Ukraine with other entities while implementing preventive activities is a complex, multifaceted and cyclical process, the implementation of which is possible in terms of target-oriented and daily work of both individual employees of the mentioned institutions and the expert community in the whole.

Key words: interaction, forms of interaction, cooperation, subjects of counteraction to crime, a forensic expert, coordination, organizational provision, management, expert activity.

Постановка проблеми. В останні роки спостерігається стійка тенденція до зменшення зареєстрованих кримінальних правопорушень. Однак це не свідчить про суттєве покращення криміногенної ситуації в Україні. Скоріше – це наслідок зростання професійної майстерності злодіїв та підвищення рівня латентності. У цій складній ситуації превентивна діяльність набула статусу стратегічного завдання усіх державних та суспільних інституцій.

Питання взаємодії судово-експертних установ України з іншими суб'єктами при здійсненні превентивної діяльності стоїть особливо актуально, адже злочинність носить різноманітний характер, а їй протистоїть розгалужена мережа різних за статусом органів, що потребує упорядкування, взаємозв'язку, узгодженості їх спільних дій, відповідної підпорядкованості та маневру силами і засобами [1, с. 140].

Оскільки в протидії злочинності зацікавлене усе суспільство, органи влади, управління, населення, то взаємодія з ними поступово стає фундаментальною основою діяльності судово-експертних установ.

Необхідність подальшого дослідження питань взаємодії судово-експертних установ України з іншими суб'єктами протидії злочинності обумовлюється значимістю своєчасного реагування на системні загрози, які виникають у зв'язку із збільшенням кількості кримінальних правопорушень, ускладненням способів їх вчинення і, відповідно, необхідністю забезпечення кримінального судочинства якісною судовою експертизою, здатною відповідати вимогам правозастосовчої та правоохоронної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання взаємодії судово-експертних установ України з іншими суб'єктами при здійсненні превентивної діяльності піддавалися науковому аналізу в теорії криміналістики, судової експертизи, кримінології та інших споріднених галузей правничих наук. Цьому були присвячені роботи вчених радянської доби, сучасних вітчизняних науковців та закордонних фахівців, зокрема Г.К. Авдеева, Т.В. Авер'янова, І.О. Алієв, Л.Ю. Ароцкер, О.М. Бандурка, Р.С. Белкін, Л.М. Головченко, Ю.М. Грошевий, О.М. Ключев, З.О. Ковальчук,

О.М. Литвинов, Н.П. Майліс, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, Е.Б. Сімакова-Єфремян, Н.М. Ткаченко, В.Ю. Шепітько, О.Р. Шляхов, М.Г. Щербаковський, та ін., що дає підстави зробити висновок про міжгалузевий характер цієї проблематики. Разом з тим, багато питань залишаються дискусійними та недостатньо розробленими, і як наслідок – невирішеними. Це, в першу чергу, стосується організації превентивної діяльності судово-експертних установ у новітніх реаліях сьогодення. Також відбулися кардинальні зміни у нормативно-правовому регулюванні діяльності не тільки судово-експертних установ, а й правоохоронних органів, судів, прокуратури, громадських організацій, що потребує значного оновлення стратегії проведення превентивної діяльності, врахування новітніх викликів часу та нагальних потреб суспільства. В працях зазначених вчених не повністю розкриті актуальні питання характеру та ефективності спільної діяльності взаємодіючих сторін.

Мета статті – визначити основні напрямки, за якими відбувається взаємодія судово-експертних установ України з іншими суб'єктами протидії злочинності.

Виклад основного матеріалу. Взаємодія в діяльності усіх суб'єктів превентивної діяльності є умовою успішного здійснення спеціальних заходів щодо подолання суспільно-шкідливих наслідків злочинності. Систематична, цілеспрямована взаємодія судово-експертних установ із іншими суб'єктами превентивної діяльності дозволить більш чітко планувати комплекс заходів із мінімізації причин та умов, що сприяють вчиненню конкретних кримінальних правопорушень, всебічно використовувати спеціальні знання судових експертів, а також підвищувати ефективність превентивних заходів у цілому.

У науковій літературі визначаються *вимоги*, яким повинна відповідати взаємодія судово-експертних установ України з іншими суб'єктами при здійсненні превентивної діяльності. Сутність цих вимог полягає у тому, що, з одного боку, вона повинна бути законною, тобто під час реалізації її окремих видів та форм повинні використовуватися законні

методи та засоби; у такій взаємодії повинні приймати участь лише компетентні суб'єкти, з іншого – оптимальною, за якої можуть бути досягнуті максимальні результати.

Якщо розглядати змістовну сторону виникаючих у процесі взаємодії відносин, то їх можна поділити на процесуальну й непроцесуальну (організаційну) форми.

До процесуальної форми взаємодії належать: проведення експертизи із встановлення обставин, що сприяли вчиненню правопорушення (проведення експертизи з питань профілактичного характеру); встановлення обставин, що мають значення для попередження правопорушень за власною ініціативою експерта; участь в огляді місця події та відтворенні обстановки та обставин події; консультації спеціаліста щодо припинення злочинів іноді можуть надаватися спеціалістом в процесі проведення оперативно-розшукових заходів тощо.

Здійснення спільної, погодженої превентивної діяльності передбачає декілька етапів, а саме: взаємодія на підготовчому (інформаційно-аналітичному), основному та заключному етапах.

У науковій літературі підготовчий (інформаційно-аналітичний) етап взаємодії визначається, як:

- органічна єдність роботи щодо визначення змісту, обсягів, якості інформації, необхідної для здійснення управління, а також заходів щодо раціональної організації процесів збирання, систематизації, накопичення та обробки цієї інформації шляхом застосування різноманітних методів, методик і технічних засобів [2, с.160];

- комплекс організаційних, правових, технічних і технологічних заходів, засобів та методів, котрі забезпечують в процесі управління і функціонування системи інформаційні зв'язки елементів (суб'єктів і об'єктів) шляхом оптимальної організації інформаційних масивів баз даних і знань [3, с. 531];

- діяльність, що пов'язана з одержанням, перетворенням, аналізом, використанням і збереженням інформації, що відображує реальні явища і процеси, факти і події, що відбуваються в цій сфері [4, с. 129].

Здійснивши критичний аналіз вищенаведених визначень, хочемо наголосити, що на підготовчому (інформаційно-аналітичному) етапі здійснення спільних заходів співробітники правоохоронних органів проводять велику аналітичну роботу, яка полягає у доборі, аналізі та вивченні матеріалів, речових доказів, інформації, з метою призначення судової експертизи. На цьому етапі вирішується питання можливості (доцільності) проведення превентивних досліджень за представленими на експертизу об'єктами. Якщо це доцільно, керівник установи доручає експерту проведення експертизи та рекомендує здійснити профілактичне дослідження наданих об'єктів.

Другий, основний етап, найчастіше співпадає зі стадією призначення експертизи. Власне, саме на цьому етапі й проводяться головні превентивні заходи. Алгоритм взаємодії на цьому етапі може бути втілений у наступних заходах:

- проведення роздільного аналізу досліджуваних об'єктів та обставин, що можуть сприяти правопорушенням. При необхідності можуть використовуватися технічні засоби, проводитися експерименти, фотографування. Якщо у справі досліджується багато об'єктів, то доцільно в спеціальній розробці фіксувати порушення, які повторюються, що дозволить їх належним чином згрупувати. Також фіксуються дані, які вказують на необхідність порівнювального дослідження об'єктів. Під час дослідження експерт може враховувати відомості, що містяться в криміналістичній та іншій спеціальній літературі та експертній практиці, які дозволили б йому виявити обставини, типові для такого випадку;

- ознайомлення, за необхідністю, на місці з конкретними особливостями обставин події та окремих об'єктів, витребування додаткових матеріалів, якщо під час дослідження в цьому виникає необхідність;

- проведення, за необхідністю, порівняльних досліджень;

- оцінка результатів дослідження, з метою виявлення обставин, що сприяли правопорушенню, та розробка рекомендацій щодо їх усунення [5, с. 28].

У експертному завданні можуть бути відображені конкретні обставини, які, на думку слідчого чи судді, мали велике значення для вчинення саме цього, конкретного злочину. Якщо ж питання формулюються у загальному виді, то судовий експерт може застосувати власні спеціальні знання у порядку експертної ініціативи та встановити коло обставин профілактичного характеру. Серед таких обставин, виділяють такі групи:

1. Обставини технічного характеру.
2. Обставини організаційно-правового характеру.
3. Обставини медичного характеру, які мають значення для правильної кваліфікації злочину.

Використання права експерта на ініціативу є основною формою залучення спеціальних знань для встановлення обставин, що мають значення у попередженні правопорушень. Встановлення обставин превентивного характеру, що належить до тієї сфери знань, в якій конкретний спеціаліст проводить експертизи, хоча і не є процесуальним обов'язком експерта, повинно розглядатися як його професійний обов'язок [6, с.81]. Право експертної ініціативи дає фахівцю підґрунтя для встановлення ним обставин, що мають значення у превенції злочинів, навіть якщо у постанові про призначення експертизи не містяться питання профілактичного характеру.

Ось чому роботу з виявлення обставин профілактичного характеру і надання пропозицій щодо їх урахування в профілактичній роботі правоохоронних та інших державних органів експерту необхідно виконувати не тільки за завданням слідчого, а й із власної ініціативи. Ми повністю погоджуємося із висловленою О. М. Моїсєєвим думкою, що експерти мають частіше використовувати своє право на ініціативу у виявленні такого роду обставин і розробленні рекомендацій щодо їх усунення [7, с. 227].

На останньому, заключному етапі превентивної роботи, експерт обирає форму документу, в якій будуть відображені результати такої діяльності. Це може бути висновок, повідомлення чи інформаційний лист.

Висновок експерта складається у звичайній формі, а в дослідницькій частині описуються властивості досліджуваного об'єкта, які, на думку експерта, могли сприяти вчиненню злочину. Також у висновку експерта відображається хід і результати експериментів, якщо вони проводились у процесі профілактичного дослідження, по завершенню яких експерт розробляє профілактичні рекомендації. Результати превентивної діяльності, як правило, викладаються в останньому пункті дослідницької частини висновку експерта [8, с. 107]¹. Вони надходять до керівника судово-експертної установи, який здійснює контроль за оформленням цього процесуального документа.

Наступним видом взаємодії судово-експертних установ України з іншими суб'єктами при здійсненні протидії злочинності, є не процесуальні (організаційні) заходи. На відміну від процесуальної форми взаємодії, виникнення і розвиток організаційних форм пов'язані не з вимогами процесуального закону, а з усвідомленням учасниками потреби співробітництва на основі взаємодопомоги та сприяння один одному для більш ефективного досягнення спільних цілей [9, с. 53].

Зупинимось на аналізі цієї форми спільної діяльності більш докладно.

По-перше, між судово-експертними установами та іншими суб'єктами відбувається обмін інформацією з питань протидії злочинності. Мова йде про повний, всебічний та об'єктивний обмін інформацією про:

- стан злочинності та її динаміку (у тому числі, й за окремими групами та видами злочинів);
- тенденції розвитку і масштаби поширення злочинів у межах окремих адміністративно-територіальних одиниць;
- контингент осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та про об'єкти злочинних посягань, встановлення усіх детермінант, що сприяють їх вчиненню;

– ефективність використання сил і засобів, якими володіють взаємодіючі сторони, а також про їх прогнози відносно змін в названих інформаційних компонентах.

Крім того, як зазначають О. М. Литвинов і Т. С. Гавриш, взаємне інформування може стосуватися відомостей про надзвичайні пригоди, про виникнення або загрозу виникнення надзвичайних обставин у зв'язку з проведенням масштабних заходів, у тому числі, при проведенні профілактичних заходів, про підсумки вивчення та рівні роботи правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю та її попередження [10, с. 108].

По-друге, участь керівника судово-експертної установи в роботі різних нарад:

- проведення спільних засідань колегій правоохоронних та правозастосовних органів;
- проведення міжвідомчих нарад за участю керівників судово-експертних установ, правоохоронних органів, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування;
- видання спільних наказів, вказівок, інформаційних листів та інших документів організаційного та методичного характеру;
- обмін інформацією з питань стану злочинності;
- розробка і здійснення узгоджених заходів з метою виявлення та припинення, а також усунення причин та умов, що сприяли їх вчиненню;
- спільні виїзди до регіонів для проведення узгоджених заходів, перевірок і надання допомоги на місцях;
- вивчення позитивного досвіду з питань протидії злочинності, упровадження його в практичну діяльність судово-експертних установ;
- взаємне використання можливостей для підготовки і навчання кадрів, підвищення їх кваліфікації;
- проведення спільних семінарів, конференцій та інших навчально-практичних заходів;
- розробка пропозицій з питань удосконалення правового регулювання протидії злочинності;

¹ Профілактика правопорушень (кримінологічні та експертно-криміналістичні аспекти): монографія / П. В. Мельник, Н. О. Данкович, І. Я. Фрідман. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2011. С. 107.

– спільне ініціювання та проведення наукових досліджень у сфері проведення превентивної діяльності.

По-третє, взаємне використання можливостей судових органів та інших суб'єктів протидії злочинності при проведенні семінарів, науково-практичних конференцій та інших наукових заходів. Їх проведення відбувається відповідно до заходів, передбачених у спільних планах, постановах координаційних і міжвідомчих нарад, рішеннях спільних колегій. Значення такої форми взаємодії для судово-експертних установ полягає у тому, що на міжвідомчих семінарах обговорюються такі важливі питання, як:

– методи аналізу злочинності та сучасні шляхи підвищення ефективності превентивної діяльності;

– форми взаємодії суб'єктів превентивної діяльності та прикладні види їх координації; ефективність проведеної превентивної діяльності;

– вивчення передового закордонного та вітчизняного досвіду протидії злочинності;

– шляхи удосконалення взаємодії судово-експертних установ з іншими суб'єктами, із урахуванням усіх наявних можливостей, що є у їх розпорядженні;

– новітні здобутки науки і техніки, що використовуються для найбільш ефективної протидії злочинності, тощо.

Ця форма взаємодії сприяє налагодженню тісних зв'язків між теорією і практикою, а наукові та практичні працівники мають можливість обмінятися думками щодо шляхів поліпшення взаємодії в повсякденній діяльності. Крім того, в рамках аналізованого виду взаємодії, є можливість роз'яснення окремих положень нових законодавчих та підзаконних актів з питань протидії злочинності, аналізу конкретних позитивних і негативних прикладів із профілактичної діяльності судово-експертних установ.

І останнім значним напрямком взаємодії судово-експертних установ України з іншими суб'єктами при здійсненні протидії злочинності, є співпраця з громадськістю. Досвід розвитку демократичних інституцій нашої держави вказує, що саме інтегрованість судово-

во-експертних установ з громадськими інститутами може сприяти збереженню стабільності та зміцненню правопорядку в Україні.

Плідна співпраця з громадськістю здійснюється за такими векторами:

– діяльність щодо поширення юридичних знань для державних службовців, представників бізнесових та інших структур;

– участь у проведенні конкурсів, олімпіад, вікторин для учнів та студентів з питань превенції злочинів;

– співпраця з громадськими об'єднаннями у проведенні соціологічних досліджень з питань протидії злочинності;

– створення новітніх форм взаємодії з громадськістю у сфері запобігання злочинності та зміцнення правопорядку (наприклад, такою новелою є співпраця з об'єднаннями правників, а також з організаціями і фондами, діяльність яких пов'язана з наданням спонсорської, благодійної допомоги у сприянні протидії злочинності).

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що під взаємодією судово-експертних установ України з іншими суб'єктами при здійсненні протидії злочинності ми розуміємо засновану на законах і підзаконних нормативних актах, погоджену запобіжну діяльність незалежних один від одного органів щодо поєднання можливостей, методів і засобів, якими вони володіють, для проведення ефективного комплексу організаційних, управлінських, технічних, наукових та інших заходів превенції.

Розвиток і вдосконалення заходів взаємодії судово-експертних установ України з іншими суб'єктами при здійсненні превентивної діяльності – це складний, багатоаспектний та циклічний процес, реалізація якого можлива за умови цілеспрямованої і повсякденної роботи як окремих працівників вказаних установ, так і експертної спільноти в цілому.

Превентивна діяльність судово-експертних установ носить міжгалузевий характер, тому що застосовувані ними заходи відносяться до сфери кримінально-правової, кримінально-процесуальної та кримінологічної політики держави.

Література

1. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина I: Підручник. Х.: НУВС, 2002. 336 с.
2. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: Підручник. Харків: Ун-т внутр. справ, 1998. 480 с.
3. Плішкін В.М. Теорія управління органами внутрішніх справ. К.: НАВСУ, 1999. 702 с.
4. Бандурка А.М., Давыденко Л.М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография. Харьков: Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. 368 с.
5. Фридман И. Я. Судебная экспертиза и вопросы предупреждения преступлений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М., 1974. 40 с.
6. Фридман И. Я. Использование данных судебной экспертизы для предупреждения правонарушений. К.: РИО МВД СССР, 1972. 168с.
7. Моїсєєв О. М. Експертна профілактика в умовах протидії розслідуванню. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. № 23'2010. С. 224-231.
8. Профілактика правопорушень (кримінологічні та експертно-криміналістичні аспекти): монографія / П. В. Мельник, Н. О. Данкович, І. Я. Фрідман. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2011. 170 с.
9. **Бондар Г.Ю. Проблеми визначення сутності та значення взаємодії в діяльності слідчих правоохоронних відомств. Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2003. Вип. 22. С. 53.** URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2003_22_30 (дата звернення 20.10.2020).
10. Литвинов А. Н., Гавриш Т. С. Профілактика преступлений. От теории к практике : науч.-практ. Пособие. М.: ЭКМОС, 2003. 160 с.